

ERIC WEINER

A ZSENIALITÁS FÖLDRAJZA

A ZSENIALITÁS FÖLDRAJZA

A világ legkreatívabb helyeinek nyomában
az ókori Athéntól a Szilícium-völgyig

ERIC WEINER

A fordítás alapja:
Eric Weiner: *The Geography of Genius: Lessons from the World's
Most Creative Places.*

© Eric Weiner, 2016

Fordította © Dankó Zsolt, 2017

Szerkesztette: Szöllős Péter

Borító: Juhász Gábor Tamás

HVG Könyvek, Budapest, 2018
Kiadóvezető: Budaházy Árpád
Felelős szerkesztő: Koncz Gábor

ISBN 978-963-304-452-0

Minden jog fenntartva.

Jelen könyvet vagy annak részleteit tilos reprodukálni, adatrendszerben tárolni, bármely formában vagy eszközzel – elektronikus, fényképezési úton vagy más módon – a kiadó engedélye nélkül közölni.

Kiadja a HVG Kiadó Zrt.,
az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.

Felelős kiadó: Szauer Péter

www.hvgkonyvek.hu

Nyomdai előkészítés: Sörfőző Zsuzsa
Nyomás: Alföldi Nyomda Kft.
Felelős vezető: György Géza

Sharonnak

Az ember amit becsül, azt ápolja.

PLATÓN*

* Platón: *Az állam (Politeia)*. Ford.: Jánossy István. Budapest, Cartaphilus, 2008.

TARTALOM

Bevezetés: Kalandjaim a Galton-relikviákkal	11
1. A zsenialitás egyszerű: Athén	23
2. A zsenialításban nincs semmi új: Hangcsou	77
3. A zsenialitás drága: Firenze	111
4. A zsenialitás praktikus: Edinburgh	157
5. A zsenialitás kaotikus: Kalkutta	203
6. A zsenialitás akaratlan: Bécs, a tökéletes hang	237
7. A zsenialitás ragályos: Bécs a kanapén	273
8. A zsenialitás gyenge: Szilícium-völgy	309
Utószó: Kenyérsütés és a profi hullámlovasok	345
Köszönetnyilvánítás	351
Válogatott irodalom	353
Jegyzetek	361
Név- és tárgymutató	365

KALANDJAIM A GALTON-RELIKVIÁKKAL

AZ EMBEREK MÁR KORA GYERMEKKOROMBAN kezdtek felismerni, hogy más vagyok, mint a többiek. Tízévesen, óhatatlan kíváncsiságot érezve a fizika törvényei iránt, meg akartam tudni, mi történik, ha apám tizenötödik emeleti lakásának erkélyéről ledobok egy vízzel töltött lufit. Úgyhogy Newton, Darwin és a többi nagy tudós nyomdokait követve úgy döntöttem, kísérletezni fogok.

„Csak így tovább, Einsteinkém!” – mondta lenyűgözve az autó tulajdonosa, miután a vizes lufi meglepő erővel törte ripityára annak szélvédőjét. Ki gondolta volna, hogy ez lesz? A tudományos haladásnak ára van, magyaráztam a bizonyítványomat. Egy évvel későbbi incidensből, amelyben egy zárt égésterű kandalló mellett a helyi tűzoltóság is szerepet kapott, még mindig hallom a tűzoltók szavait: „Mi vagy te, öcskös, valami lángész?”

Sajnos nem vagyok az. És ezzel egyre inkább kisebbségbe is kerülök a mai világban, amelyben a zsenialitás komoly inflálódásának lehetünk tanúi. Manapság ugyanis egyre-másra zsenikbe botlik az ember. Teniszjátékosokat és alkalmazásfejlesztőket egyaránt így jellemezznek. A divatszakmáknak és a kulináriának is megvannak a maguk zsenijei, a politikáról nem is beszélve. Gyerekeink mind csupa Einsteinek meg kis Mozartok. Amikor gondunk van a legújabb Apple-termékünkkel, hová is fordulhatnánk, mint az Apple-boltokon belül létrehozott Genius Bar segítségkérő helyre! Elárasztanak bennünket az önsegítő könyvek, és mind azt írja: mindnyájunkban egy kis zseni lakozik (az én esetemben jó mélyen legbelül), mi pedig boldogan szívjuk magunkba ezt az üzenetet, megfeledkezve arról, hogy ha mindenki zseni, akkor valójában senki sem az.

Egy ideje figyelem már a zseni fogalmának fejlődését – helyesebben inkább a kiüresedését. A zsenialitás tárgykörét éppen annyira lebilincselő-

nek tartom, mint amennyire a pucér embert lenyűgözheti a ruházkodás. Valóban annyira hanyatló tendencia érvényesülne mostanság a zsenialitással kapcsolatban? Van némi remény a számunkra, akár még nekem is?

Géniusz. Tetszetős hangzású a szó, de vajon tudjuk-e, valójában mit is jelent? A latin *genius*ból ered, noha a római időkben még egészen más volt a jelentése. Akkoriban a géniusz egy olyan istenség volt, aki az embert mindenhová elkísérte, mint valami természetfölötti képességekkel felruházott, túlzottan aggodalmaskodó szülő. (A *dzsinn* szónak ugyanez a gyökere.) Mindenkinek megvolt a maga géniusza. Ahogy minden helynek is. A városok, falvak és piacok mind saját szellemmel rendelkeztek: ez volt a *genius loci*, a hely szelleme, amely életerővel látta el őket. A jelenlegi szótári meghatározás – „különösen az alkotótevékenységekben megnyilvánuló rendkívüli intellektuális erő” – a 18. századi romantika szülötte, azoké a borongó, szenvedő költőké, akik *megszenvédtek* a művészetükért és a – ma így mondanánk – *kreativitásukért*. Ez utóbbi szó amúgy még újabb keletű: egészen 1870-ig kellett várni a keletkezésére, használata pedig csak az 1950-es évektől terjedt el szélesebb körben.

Vannak, akik *zseninek* nevezik a nagyon okos – magas IQ-val rendelkező – embereket, ez azonban túlságosan szűk és félrevezető értelmezés. Sok kiemelkedően magas IQ-jú ember van, akik kevés eredményt tudnak felmutatni, és fordítva is így van: rengeteg „átlagos” intelligenciájú ember visz végbe nagy dolgokat. Nem, nem, én kreatív értelemben beszélek a zsenialitásról mint a kreativitás legmagasabb fokáról.

A kreatív géniuszra vonatkozó kedvenc definíciómat Margaret Boden kutató és mesterségesintelligencia-szakértő fogalmazta meg. Ő azt mondja, hogy a kreatív zseni az, aki „képes arra, hogy új, meglepő és értékes ötletekkel álljon elő”. Ezek egyébként az Egyesült Államok Szabadalmi Hivatala által használt kritériumok is, amikor eldöntik, hogy egy találmány szabadalomra érdemesnek minősíthető-e.

Vegyünk valami egyszerű példát: egy kávéscsészét. Feltalálhatok egy olyat, amely a fluoreszkáló narancssárga egy szokatlan árnyalatára van festve. Igen, ez új, de nem különösképpen meglepő vagy pláne hasznos. Most tételezzük fel, hogy egy olyan kávéscsészét találok fel, amelynek nincs alja. Ez bizonyára új dolog volna, határozottan meglepő, de ismét csak: nem kifejezetten hasznos. Ahhoz, hogy szabadalomra jogosult legyek, legalábbis egy öntisztító kávéscsészét kellene feltalálnom, vagy egy

összecsukható csészét, amely a flash meghajtók módjára megduplázza a méretét – olyasvalamit tehát, amely mindhárom kritériumot teljesíti: új, meglepő és hasznos. Az apró innovációk nem érdemesítenek szabadalomra, sem arra, hogy bárki zseninek tartson miattuk. Ehhez érdemi előrelépést kell produkálni.

A magamfajta, a földrajz és történelem iránt érdeklődő embert nem egyszerűen az a kérdés hozza lázba, hogy milyenek voltak is ezek a nagy ugrások, hanem hogy hol és mikor történtek. Úgyhogy elhatároztam, egy újabb kísérletfélébe fogok – immár a vizes lufi nélkül. Nagy utazásra indultam hát, hasonlóan azokhoz a 18. és 19. századi fiatal angol nemes urakhoz, akik annak idején látóköriük szélesítése céljából hosszú külföldi utazásokra adták a fejüket. Én nem vagyok nemes, valamint – ahogy már említettem – zseni sem vagyok. Egyetemi éveim a folytonos sörözések és csajozások jegyében teltek, ezért kissé összemosódik minden, ami történt velem. Ma már bánom, hogy akkoriban nem vettem komolyabban a tanulást. Megfogadtam: majd most! Eldöntöttem, ez alkalommal hallgatni fogok apósomra, aki a maga dallamos, meghatározhatatlan hangján azt mondogatta mindig: „Művelődj, fiatalúr, az csak a hasznodra válik!”

Kiművelésem Londonban veszi kezdetét, abban a városban, amelynek nemcsak számos zsenit, hanem magára a zsenialitásra vonatkozó kutatásokat is köszönheti a világ. Akit hozzám hasonlóan érdekel az úgynevezett zsenialitás tudománya – és szeret titkon apró gombostűket tűzni filcdarabokba –, ne mulassza el megtekinteni a Galton-gyűjteményt a University College Londonban (UCL).

Egy felhős reggelen, amikor a tavasz leheletét már érezni lehetett a levegőben, földalattal elugrok a King's Cross állomásra, ahonnan az egyetem Roxfortra hajazó campusa már csak egy rövid séta volt. Ott egy ifjú hölgy, Subhadra Das, a Galton-gyűjtemény őrzője fogad, akit már első pillantásra nagyon rokonszenvesnek találok. Van valami megnyugtató a mosolyában és abban, ahogy a szemembe néz. Végigvezet egy szerény folyosón, és hamarosan egy hasonlóan szerény teremben találjuk magunkat, ahol egy asztalra helyezve megpillantjuk a dobozt. Kísérőm kesztyűt húz, majd óvatosan, mintha valami idegsebészeti műtétet végezne egy kísérleti egéren, a kezébe veszi.

A Galton-gyűjtemény egy bizonyos Sir Francis Galton tulajdonát képezte. Meg kell adni, fura egy hagyaték, de jól illik ehhez a furcsa, de zseniális emberhez. Galton, a 19. századi tudós és polihisztor Charles Darwin unokatestvére volt. Neki köszönheti a világ a statisztikai elemzéseket, a kérdőívet, a kompozit portrékat és a kriminalisztikai ujjlenyomat-azonosítást. Egyike volt az első meteorológusoknak. Nevéhez fűződik az öröklés–környezet vita megalkotása. Közel 200-as IQ-ja volt.

Galton jelmondata így szólt: „Ahol csak tudsz, számolj!” Számára bármilyen érdelemes dolognak úgy volt értelme, ha számszerűsítve volt, és egyszer be is vallotta: addig nem képes teljes egészében megragadni egy problémát, amíg először is „meg nem szabadította azt a szavaktól”. A társasági életben roppant esetlenül mozgott: otthonosabban érezte magát a számok világában, mint az emberek között.

Subhadra kivesz a dobozból egy darab filcet és néhány gombostűt, és óvatosan az asztalra helyezi őket. Ezek voltak Galton egyik legérdekesebb kísérletének az eszközei, magyarázza, amelynek során megpróbálta elkészíteni Nagy-Britannia „szépségtérképét”. Szerette volna tudni, hogy az ország mely részein élnek a legszebb nők, hogy az eredményt majd egy térképen ábrázolja. A viktoriánus időkben Galton amúgy is túl félénk volt ahhoz, hogy a szépségverseny-szervezés szóba jöhessen.

Azt találta ki, hogy miután felöltöje zsebében diszkréten filcet és gombostűket helyezett el, kiáll különböző városok utcasarkaira, és figyelni az arra elhaladó nőket. Ha látott egy – szerinte – vonzó nőt, négy darab gombostűt szúrt a filcdarabba. A kevésbé vonzó nők hármát kaptak és így tovább. Titokban keresztül-kasul utazott az Egyesült Királyságban, hogy ily módon minősítse a nőket, és vélhetően arcizma sem rándult közben. Arra jutott, hogy a legvonzóbb nők Londonban, míg a legkevésbé vonzóak a skóciai Aberdeenben éltek.

A világ nem fordított különösebb figyelmet Galton szépségtérképére, nem úgy, mint korszakalkotó könyvére, a *Hereditary Geniusra* (Öröklött lángelme). Ebben az 1869-ben megjelent könyvben különböző területeken kiemelkedő emberek – alkotók, vezetők, sportolók – családfáinak hatolt a mélyére. Galton úgy vélte, ezek az emberek sikereiket a genetikának, vagy ahogy ő nevezte, „természetes képességeiknek” köszönhetik. Számára az örökléstan mindenre magyarázattal szolgált. Megmagyarázta, hogy egyes családokban miért lehet több kiválóság is, míg más családok-

ban egy sem. Magyarázatot adott arra, hogy a sok bevándorlót és menekültet befogadó társadalmak gyakran azért sikeresek, mert az újonnan érkezettek „értékes vérvonalat hoztak magukkal”. Magyarázattal szolgált arra, hogy bizonyos nemzetek miért boldogulnak jobban más nemzeteknél (erre a meglehetősen szerencsétlen – „The Comparative Worth of Races” [A fajok összehasonlító értéke] – címet viselő fejezetben mutatott rá). Magyarázatot adott a hajdani nagy civilizációk hanyatlására – az ókori görögök például „alávalóbb” népekkel kezdtek frigyre lépni, felhívítva ezzel vérvonalukat. Végül azt is megmagyarázta, hogy géniuszai miért mind olyan fehér emberek, akik hozzá hasonlóan egy borongós kis szigeten élnek a kontinentális Európa partjai mentén. Ami a nőket illeti, Galton csupán egyszer említi őket a „Literary Men” (Az irodalmárok) című fejezetben.

Nem csoda, hogy Galton könyvét jól fogadták. A tudomány nyelvén fogalmazta meg azt, amit az emberek már régóta sejtettek: zseninek születni kell.

Subhadra óvatosan visszahelyezi a filcet és a gombostűket a helyükre, majd bevallja: vegyes érzelmei vannak mind a gyűjteménnyel, mind Galtonnal kapcsolatban, aki kiváltságos környezetből származott, mégsem látta, micsoda előnyökkel ruházta fel az ilyen helyzet a hozzá és barátaihoz hasonlókat. „Azt képzelte, teljesítményelvű társadalomban él” – folytatja. Ugyanakkor azt nem tagadja, mennyire ragyogó elme volt. Elsőként mért meg korábban mérhetetlennek tartott dolgokat, és „kérdőjelezett meg megkérdőjelezhetetlennek tartott igazságokat” – teszi hozzá, miközben lehúzza a kesztyűjét. A kreatív géniusz témakörét egymagának sikerült kiragadnia a költők kezéből és a misztikumok világából, hogy azt a tudósok vizsgálatainak tárgyává tegye.

A zsenialitás örökletességével kapcsolatos elképzelése azonban alapvető tévedés volt. A zsenialitást nem lehet úgy továbbadni, mint a kék szemet vagy a kopaszságot. Zsenigén nincs, mégis kellenek géniuszok a géniuszok születéséhez. Az emberi civilizációk nem a megváltozott génállományaik miatt virágoznak fel és bukhatnak el. Bár a kreatív zsenik esetében a géneknek is szerepük van, ez a szerep viszonylag csekély: a pszichológusok becslése szerint valahol 10–20% között lehet.

A született zsenik mítoszát egy másik mítosz váltotta fel: a zsenivé válás mítosza. Első hallásra van ebben igazság. Egy jól ismert tanulmány meg-

állapítása szerint kemény munka, tíz év alatt legalább tízezer óra gyakorlás kell ahhoz, hogy valaki megközelítse valamiben a kiváló szintet, a zseniális teljesítményről nem is beszélve. Más szóval: a modern pszichológia empirikus bizonyítékkal szolgált a régi edisoni bölcsességhez, miszerint a sikerhez 1% ihletre és 99% verejtékre van szükség.

Ez az összetevő – az izzadság – újabb, fontos darabkáját jelenti az összképnek. A kép mindazonáltal még mindig nem teljes. Valami hiányzik. De mi? Ez a kérdés motoszkál bennem, mintha Galton valamely matematikai feladványán törném a fejem, miközben szapora léptekkel elhagyom a viktoriánus kori campus területét. A tavasz leheletének érzése tovaszáll – megállíthatatlanul esik.

Néhány hónappal később, és mintegy 11 ezer km-rel odébb, egy másik campuson, egy másik doboz társaságában találom magam. Ebben a dobozban több száz kartotéklap van, amelyekre apró betűkkel, de tökéletesen olvasható kézírással egy történelmi eseményt és a korszak egy kiemelkedő személyiségének a nevét vezették fel. Például azt, hogy olasz reneszánsz és Michelangelo. A lapokat nagy gonddal, dátum és hely szerint osztályozták. Annyira módszeresen, annyira galtoni módon – jár a fejemben. A doboz tulajdonosa viszont egy nagyon is élő személy, aki itt áll előttem, és erőteljes mozdulattal fog velem kezét.

Keith Simonton dékán napbarnította, életerős férfi. Határtalan energiájából és zsúfolt időbeosztásából ítélve nem gondolná az ember, hogy alkotói szabadságon van. Szokásos napi öltözékét, azaz farmert, strandpucst és egy olyan pólót visel, amelyet más-más zseni vagy vezető képe díszít (ma éppen Oscar Wilde-é). A könyvespolchoz egy hegyi kerékpár támaszkodik. A háttérben Schubert lágy zenéje szól. Az ablakon árad be a kaliforniai nap fénye.

Simonton a davis-i Kaliforniai Egyetem pszichológiaprofesszora, aki önmagát egyfajta intellektuális barlangásznak vallja. Semmi mást nem szeret jobban, mint ismeretlen mélységekbe hatolni, olyan helyeket feltárni, ahová mások nem merészkednek, mert elijeszti őket a magány és a sötétség. Ilyen értelemben is Galtonra emlékeztet, emellett őt is megszállottan foglalkoztatja a zsenialitás kutatása, valamint komoly függőség jeleit mutatja a számok világához. („Hogy áll a differenciálegyenletekhez?” – teszi fel a

kérdést a beszélgetésünk egy pontján. Mit lehet erre mondani? „Állhatnék jobban is. És ön?”)

Galtonnal ellentétben azonban Simonton nem szurkál gombostűket filcdarabokba, és nem áll hadilábon sem a szemkontaktussal, sem a társasági érintkezés más alapvető formáival. Vele ellentétben kiváltságos családból sem származik. Szülei egyszerű emberek, apja a középiskolából is kimaradt. Főleg pedig – Galtontól eltérően – Simontonra nem jellemző az etnocentrikus elfogultság. Tisztán látja a világot, és jó úton jár, hogy valami nagy dolgot vigyen végbe.

Simonton szenvedélye – ahogy az lenni szokott – már korán megnyilvánult. Óvodáskorában a szülei megvették a *The World Book Encyclopedia* (A világ könyve enciklopédia) lexikonsorozatot, amely azonnal rabul ejtette. Órákat töltött Einstein, Darwin és más géniuszok fényképeinek nézegetésével, pontosan úgy, ahogy más gyerekek futballjátékosok és popsztárok képeit bámulják tátott szájjal. Már akkor nemcsak az nyűgözte le, hogy ezek az istenített férfiak és nők milyen nagy dolgokat vittek véghez, hanem az is, ahogy életútjaik időnként keresztezték egymást: Leonardo da Vinci és Michelangelo, amint civakodnak Firenze utcáin, vagy ahogy Freud és Einstein egy kávé mellett társalognak Berlinben.

Az egyetemen Simonton civilizációtörténeti kurzusra iratkozott be, de nem tudván kibújni a tudós bőréből, dolgozatait matematikai egyenletekkel – „a hírnév (fame, F) egyenesen arányos a név (name, N) előfordulásával, azaz $F = n(N)$ ” –, valamint a termodinamika törvényeire vonatkozó hivatkozásokkal tűzdelte tele. Professzora ezt megrökönyödve fogadta, és kemény feddésben részesítette: „Ha ön a történelem folyamatára ugyanazzal a merevséggel tekint, mint ami az egyetemes törvények velejárója, akkor valószínűleg komoly nehézségei lesznek majd a történelem megértésében.” Simonton az utóbbi ötven évben mindent elkövetett azért, hogy bebizonyítsa, a professzorának nem volt igaza. PhD-fokozatot szerzett pszichológiából, és a még csak embrionális állapotban lévő „génuszológiának” szentelte magát.

Nem volt könnyű. A tudományos világban – a kinyilvánított liberalizmus ellenére – nem nézik jó szemmel a bajkeverőket. Az 1960–70-es években a kreativitás és a zsenialitás nem képezte komoly tudományos vizsgálatok tárgyát, ami már csak azért is furcsa, mert az egyetemeknek

állítólag éppen hogy a géniuszok kitermelése lenne a dolguk. Ugyanakkor, ha végiggondoljuk, amit Robert Grudin író olyan okosan megfogalmazott, miszerint „a kultúrák két típusú témakört alig szoktak vizsgálni: azokat, amelyeket megvetnek, és azokat, amelyeket a legnagyobb becsben tartanak”, talán nem is olyan furcsa. A zsenialitás tárgyköre mindkét típusnak megfelel. Nagy becsben tartjuk a gondolatainkban élő, magányosan alkotó géniuszok képét, akik bátran küzdenek a nehézségekkel, legyőzve végül az ellenük szövetkező ostoba fajankók minden ármánykodását. Ugyanakkor titokban (és néha nem is annyira titokban) utáljuk is azokat a mindentudó nagyokosokat, pláne, ha veszélyes ötleteik vannak.

Simonton így magyarázza: „Amikor meséltem arról, hogy a zsenialitást kívánom tanulmányozni, az általános reakció az volt, hogy elment az eszem. Egy listát is kaptam azokról a tudományos folyóiratokról, amelyekben *nem* jelennek majd meg a publikációim.” Simonton, aki saját bevallása szerint is elég makacs ember, elhatározta: be fogja bizonyítani, hogy tévednek.

Az elmúlt fél évszázadban úttörő munkát végzett a historiometria terén, ezen az alig ismert, de bámulatosán új kutatási területen, amely az elmúlt korok modern társadalomtudományi eszközökkel, főleg statisztikai módszerekkel való vizsgálatával foglalkozik. A historiometria egyfajta pszichológiai boncolás, csak a halottszemle nem egyetlen személyre, hanem egy teljes társadalomra vonatkozik. A szokásos történelemszemlélettel szemben viszont nem igazán foglalkozik a háborúkkal, a merényletekkel és a különböző katasztrófákkal. A szakterület középpontjában a történelem fényes fejezetei állnak, azok a korok, amelyek melegágyaivá váltak a művészetek, a filozófia és a tudomány fejlődésének.

Pályafutása kezdetén Simonton egy olyan jelenséget célzott meg, amely a historiometria érdeklődésének középpontjában áll: a zsenialitás időben és térben hullámzó megjelenését. A zsenik nem véletlenszerűen bukkannak elő – egy Szibériában, egy másik pedig Bolíviában –, hanem többedmagukkal együtt. A zsenialitás halmozódik. Mint Athénban Kr. e. 450, Firenzében pedig Kr. u. 1500 körül. Bizonyos helyeken, bizonyos korokban rekordmennyiségű ragyogó elme született, és kiemelkedően sok jó ötlet látott napvilágot.

A kérdés az, hogy miért. Ma már tudjuk, hogy ennek nem genetikai okai vannak. Ezek az aranykorok sokkal gyorsabban jönnek létre és tűnnek

el, mint ahogyan a génállományok változnak. Minek köszönhetők akkor? A klímának? A pénznek? Vagy egyszerűen a vakszerencsének?

Jellemzően nem az ilyen jellegű kérdéseket tesszük fel a kreatív géniuszokkal kapcsolatban. Az eszmecsere szinte kizárólag olyasmiről folyik, ami „belül” történik. Ha viszont ez igaz lenne, akkor ezek a géniuszhalmozódások nem léteznének. Ha pedig a kreativitás kizárólag belső folyamat lenne, a pszichológusok már azonosították volna az univerzális „kreatív személyiséget”. De ez nem történt meg, és kétlem, hogy valaha is megtörténne. A géniuszok lehetnek mogorva, befelé forduló egyének, mint Michelangelo, vagy lehetnek víg kedélyű, extrovertált személyiségek, mint Tiziano.

Galtonhoz hasonlóan rossz helyre szurkáljuk gombostűünket akkor, amikor rossz a kérdésfeltevésünk. Ahelyett, hogy azt a kérdést tennénk fel, hogy „Mi a kreativitás?”, inkább azt kellene kérdeznünk: „Hol a kreativitás?”. Nem a felkapott városokról beszélek, ahol egymást érik a szusiétermek, és ahol színház van színház hátán. Ezek a kreatív városok termékei, nem pedig a forrásai. És nem is az ingyenkajáról meg a babzsákfotelekről beszélek, hanem inkább azokról a kiváltó körülményekről, amelyek sokszor nem várt módon teszik lehetővé az aranykorok ragyogását. Egyszóval – a kultúráról.

A kultúra többet jelent a szótári definíciónál: „közös szemlélet, értékek és célok”. A kultúra hatalmas, mégis láthatatlan óceán, amelyben úszunk. Vagy, ha tetszik, mai, modern digitális kifejezéssel élve: közös informatikai hálózat. Kiszámíthatatlan és instabilabb annál, mint amit szeretnénk, de nélküle képtelenek lennénk az egymás közti kommunikációra és arra, hogy sok mindent elérjünk. Csak most értünk el oda, hogy már kezdjük megérteni a kulturális környezet és a legkreatívabb ötleteink közötti kapcsolatot. Simonton és maroknyi más társadalomtudós szép csendben a kreativitás olyan új elméletét alkotják meg, amelynek céljaul a zsenialitás körülményeinek a feltérképezését tűzték ki.

Elhatároztam, hogy konkrét emberi tényezőkkel kiegészítve Simonton számait, feltárom a zsenialitás földrajzát. Rá kellett jönnöm, hogy nem könnyű feladatra vállalkoztam, mivel a zsenialitásnak e halmozódásai nemcsak bizonyos helyeken, hanem bizonyos korszakokban fordultak elő – és teljességgel elismerem, hogy, mondjuk, napjaink Athénja más, mint amilyen Szókratész idejében volt. Viszont nagyon remélem, hogy valami azért megmaradt a hely szelleméből.

Beszélek Simontonnak a tervemről, ő pedig helyeslően bólint. Amikor felállok, hogy elköszönjek, megemlít egy nevet: Alphonse de Candolle.

– Soha nem hallottam még róla – mondom.

– Nem lep meg – feleli Simonton. De Candolle svájci botanikus volt, Galton kortársa. Úgy vélte, Galton súlyosan tévedett, amikor az örökletességre vezette vissza a zsenialitást, és 1873-ban könyvet is írt erről. Körültekintően és meggyőzően érvelt amellett, hogy a zsenialitás környezeti, nem pedig genetikai okokkal magyarázható. Galtonnal ellentétben saját kulturális elfogultságaival is számolt: ő csakis abban az esetben minősített, mondjuk, egy svájci tudóst zseniálisnak, ha ezzel a nem svájci tudósok is egyetértettek. Könyve, az *Histoire des sciences et des savants depuis deux siècles* (A tudomány és a tudósok két évszázadának története) „az egyik legnagyobb szerűbb könyv, amelyet a zsenikről valaha írtak” – teszi hozzá Simonton.

A könyv nyomtalanul eltűnt a süllyesztőben. A világ nem volt kíváncsi De Candolle mondandójára. „Ez csak egy baráti figyelmeztetés” – mondja Simonton, amikor elköszönök tőle. Aztán átvágok az álmos kaliforniai campuson, és betérek egy bárba. Kérek magamnak valami erőset, miközben folyamatosan az előttem álló feladaton jár az agyam.

A zsenialitáshoz köthető helyek közül hat történelmi, valamint egy mai helyszínt választottam ki. Vannak közöttük nagyvárosok, mint az 1900-as Bécs, és olyan, mai mércével mérve kisebb helyek is, mint a reneszánsz Firenze. Egyes helyek, mint az ókori Athén, jól ismertek. Más helyek, mint a 19. századi Kalkutta, kevésbé. Ugyanakkor valamennyi hely az emberi teljesítmény csúcspontjait jelentette.

Szinte mind város. A természettől – egy sétától az erdőben, vagy egy alázúduló vízesés hangjától – is kaphatunk inspirációt, van viszont valami a városi környezetben, amely nagyban elősegíti a kreativitást. Ha az afrikai közmondás szerint egy egész falu kell a gyermek felneveléséhez, akkor a lángész kineveléséhez egy egész városra van szükség.

Miközben az előttem álló fantasztikus utazást tervezgetem, kérdések tolnak fel bennem. A génuszok halmozódására vajon ugyanaz a légkör volt-e a jellemző, vagy más és más? Az egyértelmű, hogy valami volt ezeken a helyeken a levegőben, de ez ugyanaz a valami volt-e, vagy nem? És a nagy korok véget érésével vajon a hely szelleme végleg tovatűnt, vagy nyomokban valami még fellelhető belőle?

Egy kérdés azonban határozottan a többi elé furakodik, és ez nem a *mit* és a *hogyan* kérdése, hanem a *miérté*: miért kell belevágnom ebbe az utazásba egyáltalán? A válasz egyszerű: természetes módon következik ez egy olyan pályafutásból, amely mindig is az emberiség legnagyobb vágyainak feltérképezésére koncentrált, legyen az a boldogságkeresés vagy a szellemi kiteljesedés útjainak kutatása. Azt remélem talán, hogy a zsenialitással való találkozások során valami esetleg átragadhat rám is? Ó, hogyné, csak az a kár, hogy középkorú úriember lévén azok a reményeim, hogy belőlem lehet majd a következő Einstein vagy Leonardo, már régen tovaszálltak – hajkoronámmal egyetemben. Kilencéves, végtelenül tehetséges kislányom viszont egy másik történet. Az ő esetében él még a remény, hiszen mely szülő ne reménykedne titokban abban, hogy talán az ő csemetéjéből lesz a következő Darwin vagy Marie Curie? Ennek érdekében arra törekszünk, hogy minden energiánkat *rájuk* összpontosítsuk: például azzal, hogy jó tanulási szokásokat adunk át nekik, vagy a szellemi fejlődés lehetőségeinek egész tárházát nyitjuk meg előttük.

Talán aggódunk az átörökített génjeink miatt. Az én esetemben ez nem merül fel. A lányomat örökbe fogadtuk (Kazahsztánból), ennél fogva sikerült megúsznia meglehetősen neurotikus génállományom átöröklésének jótéteményeit. Feleséggel együtt tehát nevelést, nem pedig géneket biztosítunk a számára, és azt hiszem, ez a legfontosabb.

A családot sokféleképpen nevezték már: nemzetségnek, törzsnek, „a természet egyik mesterművének” (George Santayana) vagy „menedéknek egy szívtelen világban” (Christopher Lasch). A család mindez együtt, de egy olyan mikrokultúra is, amelyet minden másnál közvetlenebbül és mélyrehatóbban alakítunk. A családi kultúra, mint minden kultúra, vagy támogatja, vagy eltiporja a kreativitást.

Ha jól belegondolunk, óriási felelősség ez, ezért az sem véletlen, hogy egész mostanáig gondolni sem mertem rá. De most minden megváltozik. A kreativitás, a játékonysághoz hasonlóan, otthon kezdődik. Ahogy nekivágok a kontinenseken és évszázadokon átívelő utazásnak, megfogadom, hogy szem előtt fogom tartani ezt a fontos igazságot.

